

УДК 327.3

Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції

О.В. ДАШЕВСЬКА

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпропетровськ, Україна,
E-mail: dashevskay@mail.ru**Авторське резюме**

В сучасному світі відбувається перерозподіл сфер впливу між найпотужнішими державами світу, закріплення або набуття ролі провідної держави/держав, формування нових геополітичних статусів.

Метою дослідження є визначення поняття «геополітичний статус держави», виділення його функцій та сутнісних ознак.

Розгляд підходів до визначення поняття «геополітичний статус держави» показав відсутність однозначного тлумачення та обмеженість досліджень розглядом лише геополітичної могутності держави. В роботі проаналізовано моделі до змістового наповнення означеного поняття. В результаті дослідження визначено, що під геополітичним статусом держави слід розуміти позицію, місце держави у світовій геополітичній системі, засновану на наявному геополітичному потенціалі, що змінюється відповідно до міжнародної кон'юнктури.

В статті окреслено функції, які може виконувати геополітичний статус держави. Автор наводить конкретні приклади впливу геополітичного статусу держави на його розвиток. Розглянуто фактори, які формують геополітичний статус держави. Відповідно до основних змін умов міжнародної взаємодії держав виділено концептуальні напрямки нової парадигми світоустрою.

Визначено перспективні напрямки подальших наукових пошуків, зокрема розробка моделі оцінки геополітичного статусу держави та вироблення практично-орієнтованого аналітичного інструментарію підтримки управлінських рішень державною владою.

Ключові слова: геополітика, геополітичний статус, держава, міжнародні процеси, геополітичний потенціал, геополітична потужність, геополітичні фактори.

Geopolitical status: essence, factors and functions

O.V. DASHEVS'KA

Alfred Nobel university in Dnipropetrovsk, Dnepropetrovsk, Ukraine,
E-mail: dashevskay@mail.ru**Abstract**

In today's world there is a redistribution of spheres of influence between the most powerful nations of the world, consolidation or acquisition leading role of state / states, formation of new geopolitical status.

The purpose of the study is the definition of «geopolitical status», the selection of its functions and essential features.

Consideration of approaches to the definition of «geopolitical status» showed no clear interpretation and consideration of the limited research only geopolitical power of the state. This paper analyzes the model to the semantic content of its appointed term. The study determined that the geopolitical status under state should understand the position, the place of the state in the global geopolitical system, based on the existing geopo-

© О.В. Дашевська, 2015

litical potential, which varies according to the international situation.

The article outlines the functions that can perform the geopolitical status. The author gives specific examples of the impact of geopolitical status of the state on its development. The factors that shape the geopolitical status. According to major changes in terms of international cooperation States allocated conceptual directions of the new paradigm of world order.

Perspective directions for further scientific research, including the development of models for assessing geopolitical status of the state and making practically-oriented analytical tools support management decisions by public authorities.

Key words: geopolitics, geopolitical status, state, international processes, geopolitical potential, geopolitical power, geopolitical factors

Постановка проблеми. Сучасна геополітична картина світу зазнала кардинальних змін з часів закінчення «холодної війни». Глобалізація та інтеграція охопили майже всі країни. Поряд з економічними перевагами дані процеси мають і негативні наслідки, які виливаються у протистояння між державами та регіонами, поширення терористичних загроз, воєнні конфлікти. Крім того, участь в інтеграційних об'єднаннях однієї країни не завжди відповідає геополітичним інтересам іншої (наприклад, європрагнення України суперечать національним інтересам Росії) або обумовлена потенційними суто економічними вигодами, які подібний блок не може забезпечити (приклад Греції). Зростання економічної потужності ЄС та країн БРІКС «оголили» проблему американської експансії у світі, яка все більш актуалізується на тлі української кризи та іранського питання. Відбувається перерозподіл сфер впливу між найпотужнішими державами світу, закріплення або набуття ролі провідної держави / держав, формування нових геополітичних статусів.

Названі тенденції світового розвитку обумовлюють необхідність пошуку державами «свого» місця у геополітичній системі, і Україна тут не виняток. Таке місце повинно відповідати національно-державним інтересам країни, а його обіймання забезпечуватись зовнішньою та внутрішньою політикою. Останнє направлєне на набуття певної ваги у світі, тобто геополітичного статусу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема тика геополітичного статусу держави не нова для політичного дискурсу. Її ознаки можна знайти в роботах класиків геополітики Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена. Вони виділяли фактори, які впливають на положення країни у геополітичній системі, сформували основний перелік атрибутів потужності держави. Сучасні науковці акцентують увагу на окремих складових геополітичного статусу держави та аналізі впливу статусу на розвиток міжнародних процесів. Тут можна назвати таких авторів: М. Бачваров, Зб. Бжезинський, С. Василенко, А. Гальчинський, М. Дністрянський, Т. Кузьо, В. Нартов, Б. Параконський, Ф. Рудич, Р. Сливка, Л. Фартушняк, Б. Яценко та ін. Водночас невирішеним залишається питання сутності геополітичного

статусу держави, його функціональної змістовності.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття «геополітичний статус держави», виділення його функцій та сутнісних ознак.

Виклад основного матеріалу. Знайти однозначне тлумачення поняття «геополітичний статус держави» в науковій літературі важко, незважаючи на його широке застосування. Більша частина авторів, які займаються даною проблемою, воліють його не конкретизувати, акцентуючи увагу на ключових факторах та критеріях його оцінки. Ф. Ратцель, не використовуючи термін «статус держави», чітко окреслив фактори, які на нього впливають – територія та місце розташування; Х. Маккіндер ввів поняття «хартленд» (серце світу), що означало першорядне місце держави у світі, яке на його думку, займає Росія. Найбільш близько до визначення геополітичного статусу держави підійшли А. Мехен та його послідовник Н. Спайкмен. А. Мехен виділяв шість критеріїв, які повинні характеризувати геополітичний статус держави:

- географічне положення держави;
- відкритість морів (доступність);
- конфігурація морського узбережжя та кількість морських портів;
- чисельність населення держави;
- національний характер;
- політичні особливості правління [1].

Н. Спайкмен ввів поняття геополітичної могутності держави, детермінантами якої виступають:

- поверхня території;
- природа кордонів;
- населення країни;
- корисні копалини;
- економічний та технологічний розвиток;
- фінансова міць країни;
- етнічна однорідність;
- рівень соціальної інтеграції;
- політична стабільність;
- національний дух.

За Н. Спайкменом, для забезпечення провідної позиції (статусу) держави оцінки за всіма вище переліченими критеріями повинні бути найвищими порівняно з іншими країнами, в протилежному випадку держава буде поступово втрачати свій статус та частину суверенітету [6].

Сучасні дослідники зосереджують увагу на двох аспектах геополітичного статусу держави – могутності та силі. На думку українського вченого Р.Сливки, набуття певного геополітичного статусу державою можливе через поширення влади даної держави на територію іншої за рахунок значного потенціалу міжнародного впливу. Аналізуючи геоконфліктологічну ситуацію в світі, він зазначає, що «чим вищий геополітичний статус держави, тим більша [2, с.145]. Спираючись на роботи західних науковців (М. Бачваров, А. Суліборський, С. Коен та ін.), даний автор характеризує силу держави через наявні та потенційні ресурси (людські, матеріальні тощо), а геополітичну могутність через наступний набір атрибутів:

- географічне положення;
- демографічні особливості;
- економічний стан;
- політичні особливості;
- військова потужність;
- міжнародна активність [2].

Таким чином, за Р. Сливкою геополітичний статус держави можна представити як процес набуття державою здатності впливати на інші держави завдяки зростанню кількісних та якісних показників сили й потужності.

Російська дослідниця Л. Фартушняк наголошує на наявності політико-правового положення держави у світі, визначаючи геополітичний статус держави як «політико-правове положення держави в рамках глобальної геополітичної системи, яке характеризує його військово-політичну та економічну міць, можливість у вирішенні проблем в міждержавних відносинах, тобто – геополітичний потенціал» [4]. Серед ключових параметрів геополітичного статусу держави Л. Фартушняк виділяє наступні:

- територіально-географічне положення;
- прикордонний простір та стан кордонів держави;
- здатність до виживання;
- наявність військово-стратегічних потужностей;
- ступінь національної безпеки держави та нації;
- ступінь розробленості геополітичної стратегії;
- можливість вносити вклад у розвиток міжнародних відносин.

При цьому геополітичний статус держава набуває в ході історично-культурного розвитку та накопичення сукупного потенціалу разом з реалізацією національно-державних інтересів [4].

Продовжуючи розвивати атрибутивний контекст, інша російська дослідниця Т. Шустрова наводить дворівневу модель геополітичного статусу держави, яка складається з первинних та вторинних параметрів. Так, до первинних автор відносить стратегічний те-

риторіально-географічний фактор та демографічний фактор, до вторинних – військово-стратегічний фактор, економічний фактор та фінансовий фактор [5]. Вищевказане не дає змогу відповісти на ряд практичних запитань: що дає геополітичний статус державі? Навіщо потрібно його оцінювати? Чи взагалі потрібно працювати над його забезпеченням? Однак відповідей залежить і розуміння важливості та необхідності розробки даного питання.

В цілому погоджуючись з атрибутивним змістом поняття «геополітичний статус держави», зазначимо про його обмеженість з суттєвої сторони. Статус – це абстрактна категорія, яка в загальному сенсі характеризує сукупність стабільних значень параметрів об'єкта / суб'єкта; це стан чи позиція об'єкта / суб'єкта, ранг у будь-якій ієрархії, структурі, системі [3], а геополітика, в широкому сенсі, представляє собою геопросторові відносини між міжнародними акторами, провідними з яких виступають держави. Виходячи з цього, геополітичний статус держави – це позиція, місце держави у світовій геополітичній системі, заснована на наявному геополітичному потенціалі, що змінюється відповідно до міжнародної кон'юнктури. На геополітичний потенціал держави впливають геополітичні фактори, які, у свою чергу, характеризуються геополітичними параметрами, що включають в себе наявні та потенційні ресурси. Перелік таких параметрів формується залежно від груп геополітичних факторів, до яких ми відносимо:

1. Географічні фактори: територіальне розташування, ландшафт, природно-кліматичні умови, наявність корисних копалин та ін.;

2. Культурно-демографічні фактори: населення, етнічна представленість, культурні особливості, релігія, мова, спортивні досягнення та ін.;

3. Політичні фактори: політична стабільність, верховенство права, демократичні процеси, нормативно-правове забезпечення, рівень корупції, політичні лідери та ін.;

4. Економічні фактори: економічна стабільність, соціальна справедливість, розвиток бізнес-процесів, конкурентоспроможність тощо;

5. Військово-оборонні фактори: розвиненість військово-оборонної промисловості; потужність армії та внутрішніх силових структур, конфліктогенність всередині країни;

6. Інформаційно-комунікаційні та технологічні фактори: розвиток інформаційних технологій, поширення інтернет, телекомунікації, автоматизація виробництва;

7. Екологічні фактори: загальний рівень забруднення, показники доступності екологічно чистих товарів, продуктів, техногенні катастрофи / аварії;

8. Освітньо-інноваційні фактори: рівень освіченості громадян, доступність освітніх послуг, інноваційність економіки.

Запропоноване визначення дає змогу окреслити функції, які може виконувати геополітичний статус держави, серед яких:

- забезпечення додаткових конкурентних переваг у міжнародних відносинах як на державному рівні, так і на корпоративному;
- забезпечення довіри до держави з високим геополітичним статусом, що дозволяє уникнути сильних потрясінь (насамперед, соціально-економічних) під час світових криз;
- іміджева функція, яка проявляється в залученні міжнародної спільноти до національної культури, цінностей та традицій держави;
- психологічний інструмент впливу на суспільство, міжнародних партнерів;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників, товарів, торговельних марок за рахунок використання ними національного бренду та геополітичного іміджу держави, які безпосередньо залежать від геополітичного статусу тощо.

Можна навести кілька прикладів впливу геополітичного статусу держави на її розвиток:

- геополітичний статус забезпечує державі стабільні геополітичні переваги та вигоди у міжнародних політичних відносинах, які дозволяють не ризикуючи наявним статусом реалізовувати ризиковані міжнародні проекти (США та Ірак);
- геополітичний потенціал країн з високим статусом зазвичай реалізується на 80-90%. Щоб використати весь потенціал, такі держави розробляють додаткові міжнародні проекти, які повністю повторюють внутрішню будову (культура, цінності, технології, політика, управління) даної держави та реалізують їх в країнах-партнерах та/або через транснаціональні корпоративні структури (США та МВФ; Росія та СНД);
- для того щоб розвиватись, країні потрібно або змінюватись внутрішньо або розширяти власну територію за рахунок інших країн. Для того щоб максимально збільшити свій міжнародний вплив (а значить і підвищити геополітичний статус), країни з більш високим статусом вдаються до прихованої або явної анексії (Росія та АР Крим – явна анексія, Росія та Донбас – прихована анексія);
- забезпечення присутності країни з високим геополітичним статусом у нових міжнародних проектах, які в майбутньому мають стати перспективними або стратегічно важливими (США та Балканські країни, СРСР та Куба);
- держава з високим геополітичним статусом допомагає країнам з нижчим геополітичним статусом, яких розглядає як стратегічних партнерів, зайняти власне місце у міжнародних процесах (США та Польща);
- держава з високим геополітичним статусом створює коло міжнародних партнерів, які виступають в якості стабілізаторів міжнародного середовища (США – ЄС – Японія).

Сучасне геополітичне середовище характеризується відмовою від класичних моделей поведінки, що виражається через зміну умов міжнародної взаємодії держав:

- спостерігається найгостріша конкурентна боротьба як в економічній, так і в політичній сферах, що покликана забезпечити певну підтримку тій чи іншій конфронтуючій стороні;
- наростання міжнародного впливу групи країн – інтеграційні процеси, насамперед в Європі;
- інформаційна перенасиченість засобів масової інформації, у тому числі пропагандою.

Ці виклики ведуть за собою неминучі зміни світового порядку та, відповідно, і підходи до організації міжнародної та світової політики. Деякими країнами світу реалізується нова парадигма світоустрою, яка виражається в трьох концептуальних напрямках:

- ідеологічному – формуванні філософії лідерства, проникаючої в усі компоненти концепції, стратегії і тактики державного управління. Досягнення найвищого геополітичного статусу вимагає створення в державі філософії, у рамках якої кожен громадянин відчуває, що він причетний до великої справи будівництва могутньої країни і вносить свій, хай невеликий вклад в цю справу; що його країна – це найпотужніша та найкраща у світі. Яскравим прикладом тут виступають США та Російська Федерація;
- організаційному – перехід від тактичної перспективи до стратегічної, орієнтований на побудову довгострокової, регіональної або глобальної переваги країни. Набуття високого геополітичного статусу держави висувається на перший план у геополітичній стратегії та стає предметом пильної уваги влади. Тут можна назвати Німеччину;
- тактичному – формування стратегії регіонального лідерства. Оскільки глобальними лідерами можуть бути лише декілька найпотужніших держав, вихід для інших один – теж стати лідерами, але у власному регіоні. До розгортання кризи 2014-2015 рр. саме цього напрямку дотримувалась Україна.

Висновки. Розгляд поняття геополітичного статусу держави та визначення його змістовних характеристик дозволяє зробити висновок про наявність певних переваг у тих держав, які зуміли вчасно зорієнтуватись та виробити ефективну модель розвитку. Оцінити ефективність такої моделі можна через визначення геополітичного статусу держави, наявність якого та рівень дозволяє формувати стратегію геополітичної поведінки на міжнародній арені.

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків виступає розробка моделі оцінки геополітичного статусу держави та вироблення практично-орієнтованого аналітичного інструментарію підтримки управлінських рішень державною владою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мэхэн А. Влияние морской силы на историю, 1660-1783 [Текст] / А. Мэхэн. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – 634 с.
2. Сливка Р. Вплив вертикально-структурних політико-географічних процесів на геоконфліктологічну ситуацію в світі [Текст] / Р.Сливка // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Географія. – 2012. – Вип.40, ч. 2. – С. 144-151.
3. Статус [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Статус>. – Дата обращения: 15.08.2015.
4. Фартушняк Л.Л. Геополитический статус государства: сущностные характеристики [Электронный ресурс] / Л.Л. Фартушняк // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, 12.09.2008. – Режим доступа: www.journal.org/articles/2008/polit80.html. – Дата обращения: 15.08.2015.
5. Шустрова Т.В. Структура модели геополитического статуса государства [Электронный ресурс] / Т.В. Шустрова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, 18.03.2010. – Режим доступа: <http://journal.org/articles/2010/polit7.html>. – Дата обращения: 15.08.2015.
6. Spykman N. Geography of Peace [Text] / N. Spykman. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. – 600 p.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2015

REFERENCES:

1. *Mehen A. Vliyanie morskoy sily na istoriyu, 1660 – 1783 (The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783)*. – М.: ООО «Izdatelstvo AST»; SPb.: Terra Fantastica, 2002. – 634 p.
2. *Slivka R. Vpliv vertikalno-strukturnih politiko-geografichnih protsesiv na geoknflktologichnu situatsiyu v sviti (Influence of vertical structural political-geographic processes on the conflict situation in the world)* // *Visnik Lvivskogo universitetu*, 2012. Vip.40. Ch.2. – P.144-151. – P.145
3. Status (Status) // *Material iz Vikipedii*. – Access: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Status>. – Data obrascheniya: 15.08.2015
4. *Fartushnyak L.L. Geopoliticheskiy status gosudarstva: suschnostnyie harakteristiki ()* // *Zhurnal nauchnyih publikatsiy aspirantov i doktorantov*, 12.09.2008. – www.journal.org/articles/2008/polit80.html. – Data obrascheniya: 15.08.2015.
5. *Shustrova T.V. Struktura modeli geopoliticheskogo statusa gosudarstva (The geopolitical status of the state: the essential characteristics. The model structure of the geopolitical status of the country)* // *Zhurnal nauchnyih publikatsiy aspirantov i doktorantov*, 18.03.2010. – Access: <http://journal.org/articles/2010/polit7.html>. – Data obrascheniya: 15.08.2015.
6. Spykman N. *Geography of Peace*. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1944.

Дашевська Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля
Адреса: 49000, вул. Набережна Леніна, 18
E-mail: dashevskay@mail.ru

Dashevs'ka Olga Volodymyrivna – PhD in economics, associate professor
Alfred Nobel university in Dnipropetrovsk
Address: 18, Naberezhna Lenina Str., Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine
E-mail: dashevskay@mail.ru